

SISÄLLYS

Esipuhe.....	7
--------------	---

MITÄ MOTIVAATIO ON?

Pienten lasten motivaation rakentuminen.....	15
Motivaatio, hallinnan tunne ja itsesääätely.....	27
Motivaatio ja oppiminen.....	37

PIENTEN LASTEN MOTIVAATION HAVAINNOINTI

Motivaation suuntautumisen tunnistaminen.....	47
Havainnointi-ikkuna päiväkodin lukutuokioon.....	61
Opettajien arvioita lasten motivaatiosta.....	71
Mutta tytöthän niitä motivoituneita ovat?.....	85
Lasten ajatuksia omista kiinnostuksen kohteistaan.....	89

MIKÄ AUTTAA PIENTÄ LASTA OPPIMAAN?

Oppimistalkoot varhaiskasvatuksessa.....	97
Lapsen omat motivaatiolasi.....	103
Oppimistehtävään suuntautuminen.....	107
Myönteiset oppimiskokemukset.....	115
Sosiaalinen ympäristö motivaation muokkaajana.....	127
Kielelliset valmiudet.....	139
Kielteisen kehän katkaiseminen.....	145
Interventioita motivaatioon.....	165

Loppusanat.....	181
Lähteet.....	185

ESIPUHE

Päiväkodissa on meneillään lukutuokio. Varhaiskasvatuksen opettaja lukee kahdelle lapselle tarinaa pupuista. Toinen lapsista on tarinan äärellä ja keskustelee siitä. Toinen lapsi kertoo juuri havaitsemastaan huoneen seinällä olevasta sinitarrasta. Sinitarra ei liity käsitellyn tarinan sisältöön. Hetkittäin lapsen huomio kiinnittyy tarinaan, mutta hänen tarinaan suuntautuvan toimintansa kilpailevana yllykkeenä on halu tehdä muuta, kuten keinua paikallaan, haroa hiuksiaan tai jutella kaverilleen. Mitä lasten toimintaerot kertovat heidän motivaatiostaan ja kielellisistä taidoistaan opettajan ohjaamassa oppimistilanteessa? Entä miten aikuinen vastaa lapsen sinitarran ihmettelyyn: tarttuuko hän siihen kohteliaasti vai torjuuko?

Viime vuosina kiinnostus motivaatioon tuntuu lisääntyneen paitsi kansainvälisessä myös suomalaisessa tieteellisessä ja poliittisessa keskustelussa. Motivaation ajatellaan olevan lapsuudesta lähtevä, oppimista voimakkaasti selittävä ja työhön sitouttava tekijä. Oppimisessa keskeisenä pidetään sitä, kuinka paljon oppija haluaa oppia uutta, ponnistelee tehtävän ratkaisemisessa ja suunnittelee erilaisia toimintavaihtoehtoja. Lasten oppimismotivaatiossa nähdään eroja

yhä varhaisemmassa iässä. Esimerkiksi päiväkodin ohjatussa oppimistehtävässä yksi lapsista suuntautuu tehtävään heti, toinen alkaa aktiivisesti vältellä tehtävään liittyviä haasteita, ja kolmas osoittaa toiminnassaan epäitsenäisyyttä eli sosiaalista riippuvuutta. Erot vaikuttavat motivaation ja oppimisvalmiuksien, kuten kielellisten taitojen, kehitykseen ja yksilöllisiin oppimisen polkuihin. Ajan mittaan ne voivat tukea elämässä selviytymistä tai vieraannuttaa paitsi ihmissuhteista myös opiskelu-uralta ja myöhemmin työelämästä.

Koulun haasteellisena tehtävänä on korkeatasoisen oppimisen ja osaamisen valmiuksien tarjoaminen kaikille lapsille. Oppilaiden väliset osaamiserot ovat peruskoulussa lisääntyneet, ja tämän aiheuttaman eriarvoisuuden vähentämiseen viitataan sekä hallitusohjelmassa että lähes jokaisen puolueen vaalitematiikassa. Varhaisen koulutuksen merkitys on äärimmäisen tärkeä, sillä lasten ja nuorten oppimisen, hyvinvoinnin ja kansalaisuuden mahdollisuuksia rakennetaan aikuisuutta varten. Varhaiskasvatus onkin nykyään monien puheiden, keskusteluiden ja kommenttien keskiössä, mutta useimmiten äänessä ovat alan ammattilaisten sijaan tutkijat, sosiaali- ja terveydenhuollon asiantuntijat tai poliitikot.

Tämän kirjan idea syntyi väitöstudiumuksestani, jossa tarkastelin pienten lasten motivaatiota. Mietin, minkälaisista tekijöistä se syntyy, miten se toistuu samankaltaisissa tilanteissa tai vaihtelee eri tilanteiden välillä. Erityisesti pohdin, mikä merkitys motivaatiolla on kielellisten taitojen ja muiden oppimisvalmiuksien kannalta. Perinteisesti motivaatiotutkimuksessa on keskitytty kouluikäisiin, ja alle kouluikäisten lasten motivaatiosta tiedetään vähemmän, vaikka sen vaikutus lapsen oppimisen valmiuksiin ja taitoihin on suuri.

Kirjassa keskitytäänkin nimenomaan pienten lasten motivaation tarkasteluun ja kysytään, miten se ilmenee sekä miten sitä voitaisiin kehittää ja ylläpitää. Lisäksi tarkastellaan varhaisiin motivaatiopulmiin yhteydessä olevia tekijöitä, kuten kielellisiä taitoja ja ymmärtämisvalmiuksia sekä lasta ympäröivien ihmisten kanssa käytävän vuorovaikutuksen laatua. Jotta lapsen oppimismotivaation ehdottoman asiantuntijan, lapsen itsensä, ääni pääsee oikeuksiinsa, kirjassa on tutkittua tietoa lasten kiinnostuksen kohteista. Yhtä lailla kirjassa on lasten kasvussa ja kehityksessä mukana olevien merkityksellisten aikuisten, kuten varhaiskasvatuksen opettajien ja lasten vanhempien, näkemyksiä lasten motivaatiosta ja kiinnostuksen kohteista oppimisessa ja oppimisvalmiuksien muodostumisessa. Kirja on suunnattu oppimisesta ja erityisesti lasten kognitiivisesta ja motivationaalisesta kehityksestä kiinnostuneille opettajille, varhaiskasvatuksen opettajille, muille varhaiskasvatuksen asiantuntijoille, opiskelijoille, tutkijoille ja vanhemmille.

Suurin osa tiedoista on peräisin viimeisen kymmenen viidentoista vuoden aikana toteutetuista tutkimushankkeista, joissa olen ollut mukana tutkimassa pienten lasten oppimismotivaatiota päiväkodissa. *Tarinat oppimisen, kielen kehityksen ja motivaation tukena* -tutkimusprojekti alkoi professori Janne Lepolan johtamana Turun yliopiston opettajankoulutuslaitoksella vuonna 2007. Kyseessä oli seuranta-tutkimus, jossa yhtenä osa-alueena tarinan ymmärtämisen ja lukemisvalmiuksien sekä niiden kehittymisen lisäksi olivat 4–6-vuotiaiden lasten oppimismotivaatio ja sen kehittyminen kolmannelle luokalle asti. Samoihin aikoihin Turun yliopiston opettajankoulutuslaitoksella alkoi Niilo Mäki Instituutin

tukema, KT Aino Mattisen johtama interventiotutkimus *Ymmärtävän kuuntelemisen ohjelma. Jänistarinat*. Ohjelman tavoitteena on tukea erityisesti niitä lapsia, joilla neljän vuoden ikään mennessä on havaittu puutteita kuullun ymmärtämisen taidoissa. Yhtenä osa-alueena ohjausvuorovaikutuksen laadun ja kuullun ymmärtämisen ohella on 4–5-vuotiaiden lasten yleisten oppimisvalmiuksien, kuten oppimismotivaation, tukeminen.

Motivaatiotutkimus soveltuu myös kansainväliseen kontekstiin, josta esimerkkinä on van der Aalsvoortin kanssa tekemämme tutkimus, jossa vertailimme suomalaisia ja hollantilaisia lapsia. Tässä teoksessa keskityn kuitenkin edellä mainitsemini tutkimusprojekteihin, joissa tein väitöstutkimustani. Haluan erityisesti tutkimussitaateilla (merkitty pisteviivalla) valottaa aina yksittäistä tehtävätilannetta niin, että kun esimerkiksi kasvattajat, vanhemmat tai muut lasten ympärillä olevat aikuiset laittavat kukin omat motivaatiolaisit päähänsä, he voivat löytää ja tunnistaa esitettyä motivaatio-ilmiötä arjen tilanteista. Tutkimussitaateissa esiintyvien nimet on muutettu.

Motivaatiotutkimuksen tekeminen on ollut erittäin motivoivaa. Siihen on sisältynyt mukaansatempaavaa yhteistyötä tutkimushankkeissa ja aineistonkeruussa, kirjoitusprosesseja, konferenssimatkoja ja antoisia kahvipöytäkeskusteluja. Niistä kiitos monille kollegoille, erityisesti professori Marja Vaurakselle, professori Janne Lepolalle, hankejohtaja, KT, Aino Mattiselle, professori Niina Junttilalle sekä statistikko Eero Laakkoselle.

Viimeisten vuosien aikana olen opintopsykologi Tiina Tuomisen ja psykologian oppiainevastaavan Ari Kaukiais-

kanssa voinut avartaa motivaatiotutkimuskentän kuvaa, laajentaa sitä ilmiönä ja saanut innostusta pohtia sen mekanismeja yhä syvemmin. Olen myös saanut tuntea motivaation evokatiivisuutta eli sitä, että on tavattoman innostavaa pohtia kiehtovaa ja moniulotteista teemaa yhdessä. Kiitos Tiina ja Ari sekä lisäksi erityisesti professori Maarit Silvén ja Ylen toimittaja Sanna Savikko. Kollegiaalisuudesta, ystävyydestä ja asiantuntijuudesta kiitos dosentti Marjaana Puurtiselle ja dosentti Sirkku Laapotille (in memoriam).

Kuten aina, lämpimin kiitos kuuluu kotiväelle. Olette monta huikeaa juttua, parasta.

Motivaatio on *ihmettelyn*, *luovuuden* ja *onnistumisen* – oppimis*ilon* – alkulähde.

Tammikuussa 2021
Satu Laitinen

Motivaatiota on se leikkivistä lapsista havaittava ilo, lumo ja sitoutuneisuus, joka leikkiin parhaimmillaan liittyy.

Motivaatioon liittyy myös se, että päiväkodin aikuisen ohjaama tehtävätuokio saa lapsen jo tehtävän alussa miettimään, osaankohan minä.

Se, että joku lapsi on motivoitunut oppimaan ja että jollakin toisella ei ole motivaatiota ollenkaan, voi olla toisella lapsella seurausta onnistumisen ilosta ja toisella epäonnistumisen pelosta.

Motivaatiossa on päämäärän lisäksi kyse toiminnan suuntautumisesta. Ihminen peilaa kulloistakin olotilaansa odotuksiinsa ja uskomuksiinsa. Ne voivat kummuta hänen aiemmista kokemuksistaan vastaavissa tilanteissa, muiden uskomuksista ja havainnoista tai tulkituista kiinnostuksista tai siitä, mitä toimintaympäristössä yleisesti arvostetaan, mihin panostetaan ja minkä katsotaan olevan normaalia toimintaa. Pieni lapsi tekee koko ajan havaintoja aikuisten suhtautumisesta erilaisiin asioihin. Hän vertailee esimerkiksi kodin lukutottumuksia siihen, miten varhaiskasvatuksen opettaja suhtautuu lukemiseen. Havainnot välittävät parhaimmillaan lukemisen arvostusta.

Motivaatioon liittyy vahvasti myös tunnelataus. On kyse tietynlaisesta ristiriidasta ihmisen tavoitteiden, toiminnan suuntautumisen ja hänessä heränneiden tunteiden välillä. Toinen lapsi kohtaa uuden tilanteen tarkkailijana ja seuraa ensin sivusta pohtien, kannattaako haasteeseen lähteä mukaan. Toinen lapsi puolestaan on sellainen persoonallisuus, että hän lähtee innokkaasti ja spontaanisti mukaan ja miettii ehkä vasta jälkeenpäin, kannattiko. Ristiriita syntyy, kun lapsen kokemus ei synnytäkään halua oppia lisää ja panostaa tehtävän tekemiseen vaan sitä seuraa pikemminkin pyrkimys välttää epäonnistumisia ja niihin liittyviä ahdistavia tunteita. Tällöin lapsi voikin ryhtyä tekemään jotain ihan muuta tai poistua tilanteesta kokonaan. Se, että joku lapsi on motivoitunut oppimaan ja että jollakin toisella ei ole motivaatiota ollenkaan, voikin olla toisella lapsella seurausta onnistumisen ilosta ja toisella epäonnistumisen pelosta.

Koska motivaatioon liittyy niin henkilö- kuin tilannekohtainen kiinnostus, on keskeistä tarkastella kiinnostusta, kun puhutaan pienten lasten motivaatiosta ja siitä, miten

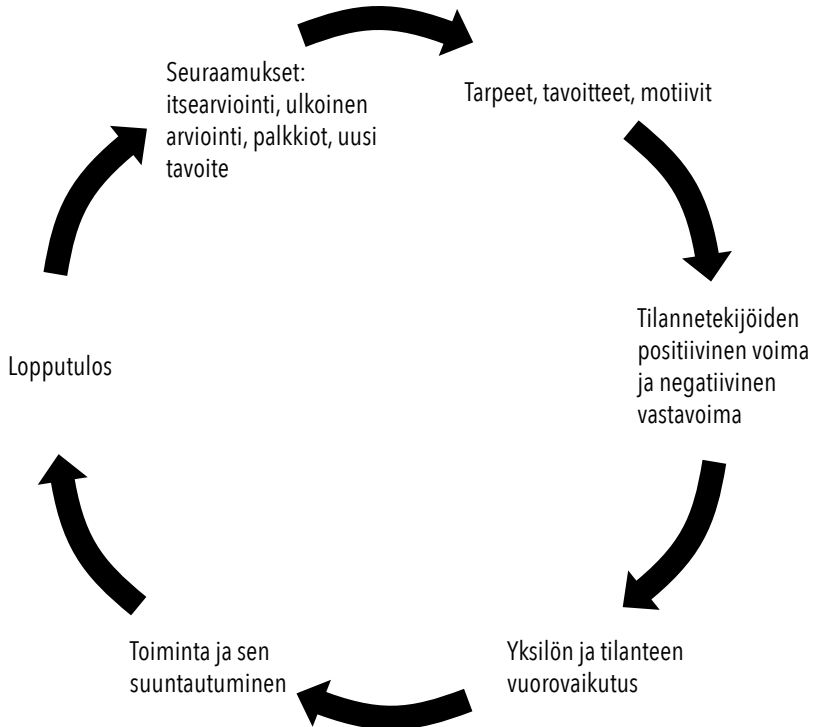
motivoitunut ja hyvinvoiva lapsi oppii ja kehittyy. On merkityksellistä, miten lasta kiinnostavat asiat ovat vuorovaikutuksessa oppimistilanteen ominaisuuksien, kuten tehtävän piirteiden ja sosiaalisen ympäristön, kanssa.

Vaikka motivaatio-sanaa käytetään arkikielessä yleisesti, ei ole olemassa yhdenmukaista motivaatioteoriaa. Usein ajatellaan, että motivaatio on yksilökohtaista ja että jollakin sitä on enemmän kuin jollakin toisella. Motivoitumaton oppilas saatetaan leimata laiskaksi. Kuitenkin sama laiskaksi leimattu oppilas voi käyttää runsaasti vapaa-aikaa harrastuksiin ja olla aktiivinen toimija, jolla on monta rautaa tulella. Käsillä oleva asia tai työn alla oleva tehtävä ei vain ole hänen arvoasteikkonsa yläpäässä.

Kuviossa 1 kerrotaan yleisesti yksilön motivoituneen toiminnan kulun edellytyksistä. Sen mukaan motivaatio rakentuu yksilötekijöistä sekä yksilön ja tilanteen, kuten oppimistilanteen, vuorovaikutuksesta, johon vaikuttavat monet tekijät. Keskeisiä ovat jokaisen henkilökohtaiset tarpeet, arvostukset ja kiinnostuksen kohteet. Sama oppilas voi oppitunnilla kokea lukemisen raskaaksi ja epämiellyttäväksi, mutta kun hän on päässyt kotiin, hän voi käyttää koko iltapäivän nuorisolehtien ja lehtien lukemiseen.

Yksilöllinen motivaatio perustuu yksilölliseen kiinnostukseen (*motiivi*) ja mieltymykseen eri asioihin, kokonaisuuksiin ja aihealueisiin (Stipek, 2002). Tätä suhteellisen pysyvääkin suhdetta luonnehtii arvostus, positiiviset tunteet ja hyötytunne (Wigfield & Eccles, 2000), esimerkiksi halu tehdä tehtävää, oppia sitä kautta lisää ja mahdollisesti kyetä toimimaan aiempaa itsenäisemmin. Tilannetekijät, kuten työskentelyilmapiiri ja tehtävätaso, viriävät oppimistilanteissa tuntemuksina (Renninger

& Hidi, 2011), jotka voivat olla yksilön kiinnostusta lisääviä voimia tai niitä vieviä eli vastavoimia (*yksilön ja tilanteen vuorovaikutus*). Oppimisen ja taitojen kehittymisen tärkeä ehto on yksilön aktiivisuus suhteessa ympäristöön.



Kuvio 1. Yksilön motivoituneen toiminnan edellytykset (Heckhausen & Heckhausen, 2008)

Kun ihminen tulkitsee ja havaitsee tilanteita yksilöllisesti, hän vertailee omien uskomustensa ja odotustensa suhteita tavoitteeseen. Hän asettaa tämän vertailun tuloksena

itselleen laadullisesti tyydyttävän suoritustason (*toiminta*), jossa onnistumisesta (*tulos*) kertoo suorituksesta saatu palautte (*seuraamukset*).

Esimerkiksi korkeushyppääjä asettaa riman sellaiselle lähtötasolle, joka hänen on mielestään pystyttävä ylittämään. Suorituksen, onnistumisen ja palautteen mukaan hän asettaa itselleen uuden tavoitteen pohtien, haluaako hän varmistella ja tehdä niin sanotun varman ylityksen vai ottaa vastaan kehityshaasteen ja nostaa riman seuraavaan korkeuteen. Kuviossa 2 kuvataan logistisella kasvumallilla tätä oppijan (tässä korkeushyppääjän) kehitystä ajassa, jossa häneltä vaaditaan lähtötason alkuponnisteluja: kehityshaasteen vastaanottamista eli riman nostamista seuraavaan korkeuteen ja sen ylittämistä (*omaksuminen*) useasti ja varmasti, jolloin lähestytään jo harjaantumisen vaihetta ja huomataan taidon kehittyneen. Tehtävän pilkkominen pienemmiksi osiksi esimerkiksi opettajan (tässä valmentajan) ohjeistuksella auttaa oppijaa vahvistamaan minäkuvaa (pystyvyyttä), pääsemään lineaarisen kehittymisen vaiheeseen, saavuttamaan onnistumisen kokemuksia ja hallitsemaan tehtävän itsenäisesti. Oppiminen voi syystä tai toisesta keskeytyä, joten pilkkominen kannattaa, sillä pilkotun tehtävän osien oppiminen vähentää uudelleen oppimisen alkuponnisteluja.

On mielenkiintoista pohtia, mikä on ympärillä olevien muiden merkitys, toisaalta valmentajan, toisaalta vertaisurheilijoiden (vertaisoppijoiden) rooli. Silloin kun uskomukset ja odotukset jäävät tavoitetason alapuolelle, ihminen voi kokea motivoitumattomuutta, epäonnistumista ja ahdistusta. Kokeakseen motivoituneisuutta hän tarvitsee kokemuksen odotusten täyttymisestä ja hänen on saatava sekä ylläpidettävä uskomusta tavoitteessa onnistumisesta vähintään oman tasonsa mukaisesti.